

ŠTO HOĆEMO?

Politički program pravaša (Sušak, 1878.)

Nakon neuspjele Rakovičke bune (1871.) uslijedio je progon pravaša, tako da je Stranka prava obnovljena tek u drugoj polovici 1870-ih na području Primorja. Uoči saborskih izbora pokrenut je na Sušaku list *Sloboda* (1878.). Glavna su obilježja tadašnje Stranke prava kritika nagodbenog sustava, osuda vladavine bana Mažuranića i borbenost u političkom životu.

Jur sam naslov našega lista kaže, koj će nam biti smjer, što nam je na srcu, i za čim težimo. *Sloboda hrvatskoga naroda, koliko se igda može veća neodvisnost njegova od stranih upliva, što no mu jih narinu surova sila i sebičnjačka spletko, tudjinska: to će biti težnja, svrha i kažiput svoj našoj djelatnosti, jer narod, koj nemože samostalno i neodvisno odlučivati o svojoj sudbini, takav narod ne može se dovinnuti blagostanja napredka, ni sreće, takvu narodu ne ima obstanka, on konačno mora postati žrivotom sebičnih težnja, kojno vrebaju na duševni mu i materijalni imetak, na sam njegov obstanak.*

[...]

Jedno će nam biti medjutim stanovište, s koga se ne makosmo ma ni za časak, motreć naše javne odnošaje, a to je *staro naše državno i prirodno hrvatsko pravo, ta dva tvrda temelj-kamena našega doma, glavna mu podpora i snaga.*

Mjerilom pri ocjenjivanju djelatnosti koli pojedinih stranaka, toli javne nam uprave služiti će nam *slavna prošlost, sloboda našega naroda i sretna mu budućnost.*

Izvor:
Sloboda,
Sušak, br. 1,
1. rujna 1878.

Na slici:
Fran
Folnegović

Iztićemo jur danas, da glavnim sredstvom, kojim se dolazi do narodnje slobode, smatramo *materijalni mu napredak i prosijetu narodnju*, te ćemo tim dvim granam narodnjega života osobitu pažnju namjeniti.

Neumorno ćemo i neprekidice nastojati, da u grudi naroda hrvatskoga razpirimo *sveti plam živa i djelotvorna rodoljublja*; da mu u duši razvijemo *ponosnu samosijest kakova dolikuje potomkom dičnih branilaca evropske kulture od varvarskoga zulumu*.

Svu eneržiju duše svoje uložiti ćemo, da u srcu naroda hrvatskoga, doklju mu god siže milozvuki jezika, razvijemo živu i obću težnju za obnovom stare, jedinstvene, ponosne, slavne i sretno hrvatske kraljevine sa starodavnimi joj medjami, jer znamo, da će se tek onda, ali i sjegurno onda, ostvarit ova želja kad uz nju prione sav hrvatski narod, jedne duše, jedne volje.

Ni jednoga nam primjera ne pruža ljudska povjest, da se je ma kakva sila, pa potekla ona iz istih paklenih krugova, mogla dulje vremena uspješno opirati jednodušnoj volji složna i plemenita naroda.

Učit ćemo narod, da mu valja većom pomnjom njegovati *gradjanske kreposti, jer su one jedini solidni temelj svakomu društvu*, i kadgod je u kom društvu nestalo *poštenja, značajnosti, uzajamne vjere, te ljubavi i požrtvovanosti za zajedničku stvar*, nestalo je vazda i samoga društva.

Nesmiljeni biti ćemo dušmani izticanju posebnih interesa nad *obće, i mrzko će nam biti kako birokratsko kruboborstvo, tako i kramarski materijalizam*.

Nećemo medjutim ni to trpjeti, da se za volju *stranačkih interesa* sumnjiče plemenita lica i izkušani rodoljubi, ma se i ne slagali s njihovim nazori, jer kako će narod imati vjere u se i u svoju snagu, kada vidi, gdje se kaljaju i bezobzirce varalicami i koječim proglašuju muževi, koji su stali do zastave narodnje borbe i napredka, muževi, koje je narod odlikovao svojim povjerenjem? Kako možemo tražiti, da nas tuđin štuje, kada na sva usta vićemo, da ne ima medju nami ni jednoga poštena niti valjana čovjeka?

Ne *osoba* sa privatnimi joj odnošaji i motivi, nego *djelo* bit će predmetom naše ocjene.

Izdašno ćemo se baviti kulturnimi i gospodarstvenimi prilikami našega primorskoga kraja, i nastojat ćemo da osebni interesi ovoga diela domovine budu u našem listu dostojno zastupani i da nam narod u ovom kraju za osebne si potrebe nadje u našem listu nuždnu ubavjest i pouku.

Posebnu i osobitu pažnju posvetit ćemo izgubljenoj za vrieme djeci hrvatske majke, *našemu biser-gradu Rieci i našoj tužnoj izmućenoj Istri*, a tražit ćemo vazda i u sav glas, da se vrati "*nami što je naše već*." *Oštro ćemo na oko uzeti bezdušne tuđinske doteplice, koji nam u tib predjelih nastoje čestitu našu hrvatsku braću izvarati, zvesti i otudjiti hrvatskomu njihovu porieklu*. Da nas pako budu razumjela i ona čestita braća, koja su bez svoje krivnje vještija talijanštini nego jeziku predja svojih, dopustit ćemo, da se lokalni odnošaji grada Rieke i posebne prilike Istre u našem listu i *talijanski* razpravljaju.

Prema srodnikom našim u slovjenskom svijetu, gojit ćemo ljubav i prijateljstvo, živo zagovarajuć njihove interese, nu ne ćemo opet oka zatisnuti, ako zabluda koga brata nesretnika zavede u tabor našim interesom protivan. Svaku pako nevjeru i svako nebratstvo bilo s ove bilo s one strane žigosat ćemo nemilosrdice.

Ovo je obćenit nacrt našega rada, a posebne načine i puteve razvit ćemo tečajem vremena, radeć oko plemenite si svrhe.

Steknemo li si odobravanje hrvatskoga naroda, bit će nam to nagradom, koja nam danas kao ideal pred očima lebdi, jer će nas to ujedno uvjerit, da smo našli put, koj vodi do sreće narodnje.

List će prema tomu nacrtu donositi razprave o znamenitih dnevnih pitanjih koli nutarnjih toli vanjskih. Pomno će bilježiti političke viesti, kako će čestiti čitatelji vazda biti o važnijih dogodjajih što točnije ubavješteni.

Da nam viesti budu što pouzdanije, pobrinusmo se jur za stalne dopisnike koli u području naše domovine, toli po znamenitijih gradovih Evrope, pa možemo obzirom na te naše dopisnike uvjeriti čitalački sviet, da ćemo o znamenitih sgodah na političkom obzorju Evrope donášati potanke i vjerodostojne viesti.

[...]

Na Sušaku, 21. kolovoza 1878.

Hervati,

Po želji vaših i mojih prijateljah imam nekoliko reči na vas upraviti. Nebi-li se njih setjali prigodom izborah za budući sabor! Malo reči dosta je ljudem razumnim, kad im se govori o stvarih života, ter ih oni poznadu ili čute. Koju korist imate od dosadanjih saborah? Imate štetu, svaki dan to-veću. Zašto? Zato, jer sabori nisu kakovi bi morali biti, jer nemo-gu raditi o dobru naroda, i jer u sabor dolazi većina protivna sre-ći domovine.

Svi sinovi naroda obnašaju javne dužnosti; a samo redkim, ponešto neodvisnim od neposredne samovolje, udeljeno je pravo na izbor, nekojim, koji redovito najmanje vrede, dana je povlast da izravno odlučuju o udesu naše domovine.

Tu je krivica svim koji obnašaju javne terete a lišeni su javna pra-va. Tu je šteta za sav narod, koj u onih izključenicah gubi pomoć mnogih svojih sinovah. Tu je korist neprijateljem naroda, jer u ma-

Jarve date, pod različitimi imeni, bes zakona i bes potpore etnima sve snage naroda, samo za korist izključenah. Morali najprijevi, capno mogli razložiti i razbiti, kvare se pod svetijem za javnu sreću dajući pravdu; kolonisti moraju plaćati samo jer slobi nemogu raditi ni za ni samih sebe.

Hervati, oni stanje, samo nevoljivo i ne voljivo nastojati protivni po-traviti je posledica togih nezavrših pod kojim smo; i smo se moro za i niti samo ota, ako se narodu protivni gled. Ili po sreću krajem odara Jarve postu. Ili smo je raditi i reči svim strahom prava protiv ovih dnuh vanjnjih neprijateljah.

Takle, kako vas je da smio se samo moro najprije sto žesti da sale shvatiti, raditi se žestito sa izradu, i glavnje se nije.

Kada vam se za zastupstva predstari dnuh knj je bio u saboru ni se u nje pravde, upitali ga: Da je dobru dobru za narod otišo? odgovori da nije mogu dobru shvatiti, upitali ga: Kako je dobru ni nije ni reči o dobru, nego je prelio samo koji se u dobru nastojati, shvatiti u dobru shvatiti o dobru naroda, upitali ga: Kako nije dobru tako kakove izradu moro shvatiti da se u dobru, se ni-mogući namo, ni shvatiti. Da ga fajta, samo ako kakova, moro ga pozvati i timo kao u valoga odputiti.

Neposre na reči ljudih koji se bio podale u otiševini ređali; ljudi koji van obdružuju stvari što smo u dobru shvatiti; ni namo za vas, nego vas se nije moro; a ti, ako namo oti, morate si smo nego li ga imajo neprijatelji domovine, ter svo vilo dođu od toga da u dobru i neposre namo reči najprije, vlastitomu javno namo i poditi različno namo samo o svim neprijatelj i o naših krajih se dođu o dobru na re ljudi protivni u namo, a prijatelji namo se i domovini. Kad namo izradu stvari prava, smali se li smali smo obdružuju stvari, i se smo koji se ga svu; i ljudi i drugi otiše u svu pođu narodu i po njegovu stvariti. I timo, pravno otadžbinu nije ni obdružuju, kamo prej

ANTE STARČEVIĆ: HERVATI

Izborni proglas
(Zagreb, 1884.)

U povodu saborskih izbora Ante Starčević je sastavio izborni proglas. Prvak Stranke prava protumačio je izbornicima kako krivnja za nepovoljan razvoj hrvatskoga naroda leži u vlasti utemeljenoj na odredbama nagodbenih odnosa. Na tim je izborima Stranka prava ostvarila vrlo visoke rezultate, koji su zaoštrili njezine odnose s vladavinom bana Khuena. Ban je iskoristio represivni aparat vlade da bi suzbio rast pravaškog utjecaja.

Po želji vaših i mojih prijateljah imam nekoliko reči na vas upraviti. Nebi-li se njih setjali prigodom izborah za budući sabor! Malo reči dosta je ljudem razumnim, kad im se govori o stvarih života, ter ih oni poznadu ili čute.

Koju korist imate od dosadanjih saborah? Imate štetu, svaki dan to-veću. Zašto? Zato, jer sabori nisu kakovi bi morali biti, jer nemo-gu raditi o dobru naroda, i jer u sabor dolazi većina protivna sre-ći domovine.

Svi sinovi naroda obnašaju javne dužnosti; a samo redkim, ponešto neodvisnim od neposredne samovolje, udeljeno je pravo na izbor, nekojim, koji redovito najmanje vrede, dana je povlast da izravno odlučuju o udesu naše domovine.

Tu je krivica svim koji obnašaju javne terete a lišeni su javna pra-va. Tu je šteta za sav narod, koj u onih izključenicah gubi pomoć mnogih svojih sinovah. Tu je korist neprijateljem naroda, jer u ma-

Izvor:
Sloboda,
Zagreb,
br. 195,
27. kolovoza
1884.

Na slici:
prva stranica
izvora

lo izbornikah lahko nekoje dobiju, druge obsene, tretje ustraše, pa uz svoje službenike dođu do većine skovane, neistinite, potišćine i već zato pogibelne po narod, ter gde im ni ona nedotiče, doteraju ljudih po svemu osim po prihodu što ga iz naše domovine imaju, tudjih, ili drugih, onako tudjih, koji samo od njih stoje, a narod ih uzdržava.

Tudjinac sastavlja tu većinu iz izgubljenih ljudih naše domovine, sastavlja ju sredstvi i načini kojimi se može služiti samo neprijatelj neuman a zloban, i samo u zlu sverhu.

Ta većina izdaje se za sabor, promiče probitke tudjinca kojemu je podložila našu domovinu, on ju štiti u svakom zlu proti našem narodu, ona ište samo svoju korist i samo štetu naroda, i proti njoj, samo na broju i samo u sabornici manjina sinovah naroda, bez pravog uspeha vojuje znanjem i rečju za dobro obćenito.

Ali da bi sabor i bio složen na temelju obćenita slobodna glasovanja, i da bi u njemu bila većina koju vode probitci domovine, u današnjih obćnostih on nebi mogao nikakovo dobro učiniti, nego samo zla odbijati, što sadanja manjina po mogućnosti radi. On bo neima vlast koja je sva u šakah tudjinca: sabor je samo obsena koja pod hinbom zakonitosti svakakova zla u našu domovinu uvadja i u njoj derži.

Dok je tako, lahko je razumiti strašno stanje našega naroda, stanje koje mora svaki dan to-strašniim bivati kako sbilja i biva, ako se nezačepi njegov, a neotvori zakonitosti izvor. Onaj je izvor: tudja samovolja; ovaj je: vlast da složna volja naroda i kralja u svih poslih naše domovine odlučuje.

Temelj obstanku naroda stoji u sigurnosti i u pravici, na koje imaju javne oblasti po zakonu bđiti. Kod nas se izdaje za zakon samo što tudjinac hoće, a on hoće samo što je po nas zlo. On postavlja javne službenike ili već pokvarene i nevredne, ili koje sam pokvari, pa ih derži i promiče na koliko škode našoj domovini koja ih platja. Pazi se samo na sigurnost tlačiteljah i zlotvorah našega naroda, i na uzdržanje ter pogoršavanje današnjega stanja. Pravicu dobiva samo tko ju drago kupi; siromah nemože ju ni tražiti.

Od ploda težke radnje ostaje radniku samo ono što mu, bez svakoga straha, jedni neizmame, drugi neukradu, tretji neotmu. Poslie onih koji zlo rade, obćno stoje najbolje koji nerade ništa. Onomu tko neće ili nemože biti zlotvorom, redovito neostaje druga van da bude prosjakom.

Hervatska je u svakom pogledu osobito prijetna za poljodelstvo i za njegova najplemenitija runa. Ali za plodno obradivanje zemlje hoće se znanja, snage i koristi iz prirada. Kod nas nemari se za to kako ni za drugo bilo koje koristno i potrebito znanje. Blago se utire. Drugih glavnica ni pravog orudja neima. Reke i potoci preče ili otimlju letinu. Šumah je jedan tudjinac uništio, na što onaj nije dospio, zatire drugi tudjinac. Time narod ne samo gubi to svoje vlasništvo, gradju i ogrev, nego i ostalo tlo propada bez zaklonice proti vetru i proti vodi; time cele okolice gube nuždnu vlagu, i dažd postaje to-redjim. Ako tko priradi više nego sam treba, on redko može suvišak koristno prodati.

U zemlji prikladnoj za tu struku gospodarstva, bez cvatućega poljodelstva nemogu cvasti ni ostali oberti: bez seljanah dobro stojećih slabo stoje svih ostali razredi družtva. A bez ostalih obertnikah, bez ovih sigurnih i plodnih trošiteljah, i bez lahka prometa i obćenja, nije moguće poljodelstvo dignuti.

Uz polovicu dosadanjih javnih daćah, i uz vladu koja ako i nemari za narod, samo ako se nije proti njemu zaklela, moglo se reke i potoke izčistiti i ukorititi da služe za nakvasivanje okolica gde nemogu i plovitbenimi postati; moglo se ceste, gde treba i železne sagraditi; moglo se šume zasijati i dignuti; moglo se učionicah za oberte i za tergovanje uvesti; moglo se domaće oberte i tergovanje razviti, zaklanjajući ih proti izvanjskim takmacem.

Na mesto da je to učinjeno, vode pustoše zemlju i otimlju tlo; gde mogu, tudjinci plove po njih i po moru našem, izrabljivajući i tarući naš narod; ceste gde se grade, samo zadržavaju trošak bez-da razmernu i nuždnu korist pružaju: njih železne gradi tudjinac našim novcem, na našu štetu a samo na svoju korist; pod imenom troška na šume samo se uzdržavaju rojevi ljudih gde neškodljivih tu nekorisnih; naša je domovina otvorena izrabljivanju svih tudjinacah; naši obertnici nemogu sporediti sa stranjskimi ni znanjem ni glavnicami; zakoni obertnički i tergovački načinjeni su samo na zator malih glavničarah i radnikah, i služe zloj veri.

Jer se poljodstvo neizplatjuje, tko nemora neprima ga se, a tko god može ostavlja ga i hvata se kojega drugoga oberta; ovi su svi prenapunjeni, većinom tudjinci; ter naši obertnici nemoguć preveliku i prejaku nadtecanju odoliti, moraju stradati dok nepropadnu.

Javne daće, pod različnimi imeni, bez zakona i bez nadzora otimane, izsisashe svu snagu naroda, samo na korist tudjinacah. Momci najzdravii, zapustjajući onemogle roditelje i zemlju, kvare se pod oružjem za braniti svoje tlačitelje i svoju nevolju; bolestni moraju platjati zato jer slabi nemogu raditi ni za uzdržavanje samih sebe.

Hervati, ovo stanje, samo nekolikimi i ne najbitniiimi certami pokazano naravska je posledica tudje samovolje pod kojom smo; ono se može na bolje okrenuti samo onda, ako se narodu povrati vlast da sa svojim kraljem rešava sve svoje javne posle. O tom je radila i radi sama stranka prava proti svim domaćim i izvanjskim neprijateljem.

Dakle, kojim vas je do sreće ne samo naroda kojega ste članovi, nego i do vaše vlastite, radite za članove ove stranke, i glasujte za nje.

Kada vam se za zastupnika predstavi čovek koj je bio u saborskoj većini, ili uz-a nju pristaje, upitajte ga: što je dobra dosada za narod učinio? Ako vam odgovori da nije mogao dobro učiniti, upitajte ga: zašto je učinio zlo, a zašto nije ni radio o dobru, nego je prečio one koji su o dobru nastojali. Ako vam obetja u buduće gledati o dobru naroda, upitajte ga: zašto nije dosada tako radio, i na kakovu temelju može obreći da će u buduće, uz obstojeći sustav, ikoje dobro učiniti. Dok ga čujete, samo ako hoćete, možete ga poznati i time kao neprijatelja vašega odputiti.

Nepazite na reči ljudih kojih se čini ne slažu s njihovimi rečmi; neslušajte ljude koji vam obetjavaju stvari što nisu u njihovoj vlasti; oni nemare za nje ni za vas, nego vas na nje meće; a vi, ako neimate više, neimate ni manje razuma nego-li ga imaju neprijatelji domovine, ter sve zlo dolazi od tuda da nevrednim, ludim i opakim verujete radje nego-li vlastitomu zdravu razumu i poštenu serdca.

U drugih zemljah, redovito, svi su ljudi zauzeti za dobro naroda, ter imaju različne nazore samo o meri napredka i o načinih kojimi se dolazi s dobra na bolje; oni su ljudi

protivnici u mnenjih, a prijatelji medju se i domovini. Kod nas nije tako: osim članovah stranke prava, ostali su ili uveli ovo ubitačno stanje, ili pristaju uz one koji su ga uveli; i jedni i drugi ostaju u uroti proti narodu i proti svakoj njegovoj svetinji. S timi, pravom otačbeniku nije ni drugovati, kamo prijateljevati, kamo slušati ih.

Za dobiti vaše glasove ljudem koji su protivni vami i vašoj sreći, oblastnici će upotrebiti svakakove hinbe, i gde im one nedosegnu, gledati će da vas u smutnju namame, makar narenu.

Za razbiti ili za zaprečiti vašu slogu, oskvernuti će, za zlu stvar upotrebiti će i veru, koja je u duševnosti ter ju ljudska vlast nemože dati, uzeti ni promeniti; ona stoji izvan kruga pravah drugoga; stranka prava derži se te istine, i svom bi snagom stala na put onim koji bi u bilo čiju veru dirali. Svako takovo diranje, kako i nesloga vaša, ide u prilog tuđincem i njihovim pomoćnikom, vašim neprijateljem.

Pod izlikom vere, samo za sakriti svoju izdajničku radnju, nekoji će obetjivati stvarih koje narod ili netreba, ili mu one nebi koristile, ili bi mu škodile. Odbijte takove ljude: kad bez razlike vere svi terpite, treba da se bez razlike vere svi složite za ukloniti skupnu nevolju. Tko nije zato, neprijatelj je i veri, jer i ona se može pravo razvijati samo u slobodi i u blagostanju.

Gde im nepojde za rukom posijati razdor medju pojedince, gledati će posijati ga medju mesta, namaknuv ili obrekav namaknuti jednomu što otmu od drugoga, svakako na nepravednu štetu drugoga. Čuvajte se svake krivice, nezanašajte se na nju, nego znajte da što drugi dade, drugi može i uzeti, i uzeti će dok vas nebude trebao. Nego nastojte da si u vašemu sami dajete kako vi za dobro i pravedno najdete.

Napustiti će na vas i javne službenike. Mnogi izmedju njih naganjati će vas proti svojem osvedočenju, nekoji poradi sebe i poradi svojih obiteljih. Neslušajte ih ni jedne, kako ni svestne neprijatelje. Izkažujte im uljudnost kakovu oni vami izkažuju; setjajte se da vi nje uzderžavate a da oni vami ništa nedavaju; znajte da se posli domovine vas tiču više nego njih, i da ih razumite bar kako i oni; dakle kad bi tko imao slediti nazor ili volju drugoga, oni bi morali vas slušati. I vi imate obitelji koje vam moraju svete biti, pak, ako oni sebi i svojim obiteljim žertvuju vas, i domovinu, i pravicu, kako da vi imate obzir na nje i na njihove obitelji, braneć vas, vaše obitelji, pravo i narod? Ako-li im u tih stvarih nerazložno popustite, nemojte se čuditi kada vidite da vas progone i preziru.

Kada znate o čemu se radi, i kakovimi će se sredstvi neprijatelj služiti, lahko vam je čuvati se i smutnje i nasilja oblastnikah ter njihovih hodkarah. Ako-li vas nekrive budu progonili, tešite se da za svetu stvar terpite, i da će vaši progonitelji još više terpiti poradi svojih krivicah.

Ako se kod tih izborah ponesete kako pita pravo i dobro vaše i domovine; ako stranku prava vašim poverenjem ojačite u saboru: vaši zastupnici k odlučnoj volji koju imaju, dobiti će novu snagu, pa njihovu zahtevu koj se oslanja na pravo i na vašu volju, popustili bi mogućnici i jačji nego-li su naši neprijatelji, kojim jakost stoji samo u neznanju ili u nemarnosti onih koji ih slepo i herdjavo slušaju.

Ako-li ovu prigodu neprigerlite za korist vašu i naroda, vaši će neprijatelji reći da ste u današnjem stanju srećni i zadovoljni, reč poštenih zastupnikah gubiti će snagu, pa pripravljajte se u rastućoj nevolji svaki dan to-više terpit i stradat, a tudjincu to-više platjati, bez-da se uzmognete temeljito potužit, i bez-da vas tko sažali.

U Zagrebu, 25. kolovoza 1884.

A. Starčević

PREDLOG POMIRITELJNI UČINJEN G. 1884.

Pokušaj čvršćeg povezivanja Neodvisne narodne stranke i Stranke prava
(Zagreb, 1884.)

Radi suzbijanja autokratske vladavine bana Khuena, vodstvo Neodvisne narodne stranke ponudilo je Stranci prava udruživanje u jedinstveni oporbeni klub. Prijedlog je sastavio sveučilišni profesor Kosta Vojnović (1832.-1903.), jedan od prvaka Neodvisne narodne stranke. Već sljedeće godine sličan je prijedlog ponuđen i novoosnovanom Klubu središta, odnosno oporbenoj stranci Centrum. Premda je oporba uspjela dogovoriti izbornu suradnju, nisu postignuti veći rezultati.

Slavnome Klubu Stranke Prava!
Zamašni događaji koji su se dogodili u Saboru, pooštrenje poslovnika, ukinuće porote i predstojeće ugušenje slobode štampe, namiču svakome hrvatskome rodoljubu navlastito ako sjedi u saboru, prijeku dužnost da se sjedine sile dviju opozicija, da bi se odvrtila skrajna pogibelj koja prijete domovini.

Ovo je bio glavni uzrok radi kojega Neodvisna Narodna Stranka držala je za svoju dužnost poslije nezakonita izključenja petnaestorice članova stranke prava ostaviti sabornicu s izjavom da se neće vratiti dokle izključeni zastupnici ne budu zapremili opet svoje stolice. Ova ista prijeteća pogibelj nalaže Neodvisnoj Narodnoj Stranci da pruži bratsku ruku Stranci prava u svrhu da bi one sjedinile svoj patriotski rad u duhu onih točkah koje ne zasjecaju u bitnost njihovog političkog programa, a te točke su mnogobrojne i tako važne da skladni rad unutar njihovog okvira bio bi po mnenju Neodvisne Narodne

Izvor:
Fond Koste
Vojnovića,
R 5332,
Nacionalna
i sveučilišna
knjižnica,
Zagreb.

Na slici:
*Kosta
Vojnović*

Stranke dovoljan da odstrani od Hrvatske još veća zla i da joj povrati jedan dio ustavne slobode njoj po mjerodavnoj struji zaplijenjene.

Te točke su zabilježene u položenom arku te bi sačinjavale podlogu zajedničkog rada po *Klubu sjedinjene hrvatske opozicije*. Iztiče se riječ: hrvatska u naslovu kao kontrast protuhrvatskoj mjerodavnoj struji koja je zavládala kod narodne stranke.

Nada se Neodvisna narodna stranka da će ovaj bratski poziv u skrajnjih okolnostih u kojih se nalazi domovina naći odziv kod veleštovanih članova stranke prava kojim šalje najsrdačniji bratski pozdrav.

Iz kluba neodvisne narodne stranke

Klub sjedinjene hrvatske opozicije

upirati će svoj patriotski zajednički rad u saboru i izvan sabora na temelju slijedećih dvaju stožernih načela:

I Nepokolebiva vjernost naprama Nj. Velič. premilostivome kralju i prejasnoj habsburškoj dinastiji kako je starodavna tradicija svega hrvatskoga naroda, tako će nadahnuti politički rad jedne i druge opozicije.

II Svrha toga političkoga rada biti će postignuće državnopravne samostalnosti i teritorijalne cjelokupnosti Kraljevine Hrvatske.

III Držeći se svaka stranka, što se tiče bitnosti državnopravnoga pitanja svoga posebnoga programa ujediniti će svoj rad u svih ostalih javnih poslih koji bi se raspravljali u saboru ili izvan sabora, a navlastito:

- a) u svih ustavnih pitanjih,
- b) u svih pitanjih o cjelokupnosti Hrvatske Kraljevine,
- c) u svih upravnih pitanjih,
- d) u svih kulturnih pitanjih,
- e) u svih materijalnih pitanjih.

IV U svih pitanjih pod brojem III) oba kluba osjećaju skupa te se zaključci prihvaćaju većinom glasova narodnih zastupnika jednoga i drugoga kluba. Članovi kluba koji nije su narodni zastupnici sudjeluju u svih vijećanjih, te imadu samo konsultativni glas.

DRŽAVNOPRAVNI PROGRAM HRVATSKE SJEDINJENE OPOZICIJE

(dogovoren između prvaka Stranke prava i
Neodvisne narodne stranke 14. IV. 1894.)

(Zagreb, 1894.)

U prvoj polovici 1894. istaknut je Državnopravni program Stranke prava i Neodvisne narodne stranke, a krajem lipnja je na skupštini Stranke prava objavljen program gotovo istoga sadržaja. Oba programa su nastavak Sporazumka (1892.) između dviju oporbenih stranaka. Dugi pregovori doveli su do zajedničkog programa, ali ne i do stvaranja zajedničke stranke, jer su pravaši inzistirali da jedinstvena stranka nosi samo pravaško nazivlje. Program iz 1894. ostao je sastavnim dijelom programatskih odrednica pravaša sve do sredine Prvoga svjetskog rata, ali unatoč tomu nije postignuto idejno jedinstvo, nego je uslijedilo mrvljenje pravaštva na više stranaka.

I Hrvatska sjedinjena opozicija, stojeći na temelju državnoga prava i narodnoga načela, radit će svim zakonitim sredstvima, da se narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rieci s kotarom i u Medjumurju, Bosni, Hercegovini i Istri sjedini u jedno samostalno državno tijelo, u okviru habzburške monarkije, te će podupirati svom snagom i nastojanje braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovomu državnomu tijelu prikupe.

II. Isto tako radit će sjedinjena opozicija, da se kraljevina Hrvatska uredi kao pravna država ustavno i slobodno tako, da će narod po

Izvor:
Šime Mazzura
– Marijan
Derenčin,
*Programi
oporbenih stranaka
u Hrvatskoj,*
Zagreb, 1894.,
str. 31-32.

Na slici:
*Eugen
Kumičić*

svojim zastupnicima, u svim granama državnoga života, po načelima parlamentarne vladavine vršiti u hrvatskom saboru zakonodavnu vlast sporazumno s krunom.

III. Poslove skupne celoj monarkiji, potičući iz pragmatične sankcije, riešavati će kraljevina Hrvatska ravnopravno kraljevini Ugarskoj, s ostalim zemljama Njegova Veličanstva.

IV. Raditi će u obće, da se ustav, sloboda i zakonita nezavisnost kraljevine Hrvatske oživotvori i svim zakonitim jamstvima, napose slobodumnim izbornim redom, pravom sakupljati se i sastajati se, te slobodom savjesti, govora i štampe zajamči.

V. Provedenje ovoga programa povjerava se eksekutivnom odboru, koji može dozvoliti sudjelovanje u tom radu i drugim otačbenicima, ako i nisu članovi stranke.

Program Stranke prava od 26. lipnja 1894.

(usvojen na skupštini Stranke prava istoga nadnevka)

1. Stranka prava, stojeći na temelju državnoga prava i narodnoga načela, radit će svim zakonitim sredstvima, da se narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rieci s kotarom i u Medjumurju, Bosni, Hercegovini i Istri sjedini u jedno samostalno državno tielo, u okviru habzburške monarkije, te će podupirati svom snagom i nastojanje braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovomu državnomu tielu prikupe.
2. Isto tako radit će stranka prava, da se kraljevina Hrvatska uredi kao pravna država ustavno i slobodno tako, da će narod po svojim zastupnicima, u svim granama državnoga života, po načelima parlamentarne vladavine vršiti u hrvatskom saboru zakonodavnu vlast sporazumno s krunom. Na čelu parlamentarne vlade stoji ban kraljevine Hrvatske.
3. Poslove skupne celoj monarkiji, potičuće iz hrvatske pragmatične sankcije, rješavat će kraljevina Hrvatska ravnopravno kraljevini Ugarskoj, s ostalim zemljama Njegova Veličanstva.
4. Stranka prava radit će u obće, da se ustav, sloboda i zakonita nezavisnost kraljevine Hrvatske oživotvori i svim zakonitim jamstvima, napose slobodumnim izbornim redom, pravom sakupljati se i sastajati se, te slobodom savjesti, govora i štampe zajamči.

Preuzeto iz: Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., str. 345-346.

HRVATSKO-SLOVENSKI KLUB O UJEDINJENJU OPORBE U BANSKOJ HRVATSKOJ

(Beč, 1894.)

Hrvatsko-slovenski klub je kao glavni politički predstavnik dijela dalmatinskih i istarskih zastupnika u Carevinskom vijeću povoljno reagirao na ujedinjavanje oporbe u banskoj Hrvatskoj. Premda je bila riječ o događajima u različitim dijelovima Austro-Ugarske, smatralo se da bi suradnja s jedinstvenom oporbom mogla olakšati razvoj hrvatskih veza unutar Monarhije i ojačati položaj zastupnika hrvatskoga državnog prava.

[...]

Ganulo nas je bilo do suza radostnica kad smo pred prošloga ljeta čitali da su se sastali i izljubili biskup Strossmayer i dr. A. Starčević; razveselilo nas je kad smo početkom nove godine 1893. čitali da su se sastali štovatelji jednoga i drugoga, te u glavnom gradu uglavnom utanačili točke skupnog programa i zajedničkog rada, kad su se sjedinile hrvatske opozicije; radostno smo slijedili njihov skupni rad u raznih prilikah i raznih zborovih.

To sve je neizmjerljivo povoljno djelovalo na Hrvate u svih pokrajinah, a nepovoljno na naše protivnike, zvali se oni kako njim drago. Prvi su mnogi prije toga kolebali, ne znajući kamo bi. Drugi su se radovali neslozi otačbenika. Mi smo shvatili stvar tako, da se je svestrano uvidilo, da nam nije spasa nego u ujedinjenju svih dijelova države Hrvatske i u samostalnosti ove pod zakonitim vladari iz kuće Habsburga, u tom da se izvojuje hrvatsko državno pravo.

Izvor:
Ostavština
V. Spinčića,
Pismo vodstva
Hrvatsko-
slovenskog
kluba (Biankini,
Spinčić, Dapar
i Perić) prof. dr.
Tadiji Smičiklasu,
jednom od
prvaka
Neodvisne
narodne stranke.
Hrvatski državni
arhiv, Zagreb.

Na slici:
Vjekoslav
Spinčić

Glede imena stranke sjedinjenih otačbenika držali smo da će odgovarati program, da će se zvati Stranka prava ili Hrvatska stranka prava.

Sad čujemo da su se pregovori između zastupnika obiju opozicija pretrgali radi imena, radi nadzora.

Zabolilo nas je to, kao što su nas bili obradovali prije spomenuti događaji, samo iz ljubavi do Hrvata i Hrvatske dolazimo sa ovo malo redaka.

Naša je misao da bi se ujedineni otačbenici imali složiti pod imenom Stranke prava ili Hrvatske stranke prava.

Al ako je zbilja razloga nam nepoznatih da se ne mogu svi složiti u tom, onda molimo i zaklinjemo, da se opozicije ne ciečaju.

Nek opstoje na istom programu, nek vojuju u istu svrhu proti istom neprijatelju, makar i pod dvimi imeni bratski i ne spočitavajuć si ništa u javnosti, nego ako je razmirica riešavajuć jih među sobom.

U Beču 20. aprila 1894.

Preuzeto iz: Vjekoslav Bratulić, "Političke stranke u Istri za Narodnog preporoda", u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969., str. 311.